

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ METİNLERİNDE VEZİN GEREĞİ DÜŞÜRÜLEN HÂL
EKLERİ

Case Suffixes In Old Anatolian Turkish Texts Reduced Due To Measurement

Rabia AKSU

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Assist. Prof., Dr. Erzincan Binali Yıldırım University

Faculty of Science and Letters department of Turkish Language and Literature

raksu@erzincan.edu.tr

Orcid: 0009-0001-7493-5621

Atf/©: Aksu, Rabia (2023). Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Vezin Gereği Düşürülen Hâl Ekleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 16, Sayı 1, ss. 46-60

Citation/©: Aksu, Rabia (2023). Case Suffixes In Old Anatolian Turkish Texts Reduced Due To Measurement, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 16, Issue 1, pp. 46-60

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma-Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *25.04.2023*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *20.06.2023*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *46-60*
Doi : *10.46790/erzisosbil.1287743*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ METİNLERİNDE VEZİN GEREĞİ DÜŞÜRÜLEN HÂL EKLERİ

Case Suffixes In Old Anatolian Turkish Texts Reduced Due To Measurement

RABİA AKSU

Öz:

Hâl ekleri Türk dilinin tüm dönemlerinde ve lehçelerinde bazı ses ve şekil farkları ile birlikte isim çekimlerinde sıkça kullanılmıştır. Cümlede yüklem hâlini göstermek için kullanılan bu biçimbirimler, kimi zaman kullanıma bağlı olarak düşürülmektedir. Ancak tüm hâl ekleri ister manzum isterse mensur olsun ya da konuşma dilinde olsun kolayca düşürülmez. Zira kimi hâl eklerinin eksik kullanımı cümlede anlatım bozukluğuna sebep olmaktadır. Cümlenin anlamını bozmayacak şekilde yapılan bu eksiltmelerin bir kısmı ise manzum metinlerde beyiti vezne uydurmak için yapılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesinin ilk yazı dili olarak kabul edilen Eski Anadolu Türkçesinin manzum metinlerinde vezin gereği düşürülen hâl ekleri incelenmiştir. Taranacak eserler belirlenirken eklerin düşürülmemiş örneklerinin bulunması ve dönemin dil özelliğine sahip olmasına dikkat edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, hâl ekleri, aruz vezni

Abstract:

Case suffixes are frequently used in noun inflections in all periods and dialects of Turkish language with some sound and form differences. These morphemes, which are used to show the state of the predicate in the sentence, are sometimes dropped depending on usage. However, not all case suffixes are easily dropped, whether in verse, prose or spoken language. Because the incomplete use of some case suffixes causes expression disorder in the sentence. Some of these reductions, which are made in a way that does not disrupt the meaning of the sentence, are made in verse texts to fit the couplet to the meter. In this study, the case suffixes dropped due to meter in the verse texts of Old Anatolian Turkish, which is accepted as the first written language of Turkey Turkish, are analyzed. While determining the works to be scanned, attention was paid to the presence of unreduced examples of the suffixes and the language characteristics of the period.

Keywords: Old Anatolian Turkish, case suffixes, aruz verse

1. GİRİŞ

Eski Anadolu Türkçesi dönemi, Oğuzca ağız özellikleri temelinde oluşmuş bir yazı dilidir. Eski Türkçenin kimi dil özellikleri yazı dilinde görülse de daha çok konuşma dilinin yani ağız özelliklerinin yazı dilindeki etkisi oldukça fazladır. Genel olarak 13.-15. yüzyıllar arası yazı dilini ifade eden bu dönemin metinlerinde imla henüz düzenli değildir.

Eski Anadolu Türkçesi imlasında genel olarak iki yazımdan bahsedilmektedir (Mansuroğlu, 1988: 249).

- Eski Uygur Yazı Geleneği

- Ünlülerin yazılması
- ñ için نك yazılması
- Kalın sıradan kelimelerde de س kullanılması
- ç ve p ünsüzlerinin ج ve ب ile gösterilmesi
- Bazı eklerin kelimedenden ayrı yazılması

- Arap-Fars Yazı Geleneği

- Ünlülerin yazılmaması
- ñ için ن veya ك kullanılması
- Kalın sıradan kelimelerin ص ile yazılması
- Eklerin kelimeye bitişik yazılması
- چ ve پ harflerinin kullanılması
- Ayrılma hâl eki için tenvin ُ kullanılması
- Vav elif yazılması (قيغوا) kaygu

Yazı dilinde farklı yazımların olmasının yanında özellikle Oğuz ve diğer Türk boylarının ağız özelliklerinin de yazıya etki etmesiyle Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde düzensiz bir imla görülmektedir. İlk dönem metinlerinde daha fazla görülen bu durum, standart yazı dilinin oluşmasıyla azalmıştır.

Standart yazı diline geçilmesi elbette bir anda olmamıştır. İkili yazımların sıkça görüldüğü ve ses uyumlarının az olduğu Eski Anadolu Türkçesinden edebî bir dil olan Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş döneminde yazılan eserler yazı dilinin gelişimini ve değişimini ortaya koymaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazı dilinin düzenli bir imlaya sahip olmaması bu dönemle ilgili yapılan çalışmalarda bazı zorluklarla karşılaşılmasına sebep olmuştur. Sadece Türkçe kelime ve ekler değil yabancı kelimelerin kullanımında da ortak bir yazım görülmemektedir. Kendine has imlasıyla Türk dil tarihinin önemli bir dönemi olan Eski Anadolu Türkçesinin genel dil özellikleri üzerine yapılan çalışmalar, bu yeni yazı dilinin grameri; ekleri ve söz varlığı gibi hususlarını ortaya koymuştur.

Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleri açısından yapılan çalışmaların bir kısmını dönemin ekleri oluşturmaktadır. Eski Türkçeden beri kullanılan kelime ve eklerin Anadolu'da yeni oluşmuş bu yazı dilindeki kullanımı metinlerden hareketle takip edilebilmiştir.

Dönemin ekleri üzerine yapılan çalışmalarda Eski Anadolu Türkçesinde hâl eklerinin hem manzum hem de mensur eserlerde oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Cümlede yüklem hâlini karşılayan bu eklerin kullanımı da döneme ve metnin türüne göre değişiklik gösterebilmektedir.

Hâl Ekleri/Durum Ekleri

“Cümlelerin dilbilgisi yönünden düzenlenmesine, özellikle cümle içindeki adların görevinin belirlenmesine yarayan dilbilgisi öbeği” (Aksan, 1976: 38) olarak tanımlanan hâl ekleri, Türk dilinin en eski yazılı belgelerinden itibaren takip edebildiğimiz biçimbirimlerdir.

Türkçede bu ögeler kimi dilbilgisi araştırmacıları tarafından hâl veya durum isimlendirmeleriyle kullanılmış ve bu iki kavramın farklı kavramları belirttiği ifade edilmiştir (Aksan, 1976: 37).

İsimlendirme konusunda farklı yaklaşımlar olsa da bahsi geçen biçimbirimlerin cümlede veya kelime grubundaki görevi üzerinde görüşler ortaktır. Zeynep Korkmaz, *Ad Çekim Ekleri* başlığıyla bu konuya değinerek: “Ad çekimi, adların birbirleri veya fiiller ile olan ilişkisini belirleyen durum gösterme kavramını karşılamak üzere, belirli eklerle birleşerek aldıkları şekillerdir.” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Korkmaz, 2009: 266).

Yine Haydar Ediskun, *İsmi Durumları* başlığının altında şu açıklamayı yapmıştır: “İsimler, cümle içindeki görevlerine ve genellikle fiille olan ilgilerine göre ya yalın durumda bulunurlar ya da -i, -e, -de, -den çekim eklerinden birini alırlar. Cümledeki görevlerine ve fiille olan ilgilerine göre isimlerin bulunabilecekleri bu beş durumdan her birine ismin hâli denir” (Ediskun, 2010: 110).

Muharrem Ergin de hâl eklerini, “Hâl ekleri ismi bazen isme çok defa ise fiile bağlayan eklerdir. İsmi edata da bağlarlar fakat bu da aslında fiile bağlanmak içindir. Kısacası hâl ekleri esas itibariyle ismi fiile bağlayan, isimlerle fiiller arasında münasebet kuran eklerdir.” biçiminde izah etmiştir (Ergin, 1997: 283).

Süer Eker de durum eklerini; cümle içindeki adları diğer sözcüklere değişik anlam ilişkileri çerçevesinde bağlayan biçimbirimler olarak tanımlamış, Almandada 4, Rusçada 6, Fince 16 ve Türkçede ise ad veya ad soylu sözcüklerin işlek olarak 8 çekim durumu olduğunu belirtmiştir (Eker, 2010: 335).

Hâl eklerinin tanımları farklı görünse de cümlede veya kelime grubundaki görevleri aslında belirlidir. Hâl ekleri cümlede isme eklenmekle beraber özellikle (bulunma, yönelme, ayrılma ve vasıta) yüklem hâlini bildirir.

Türkçe dilbilgisi kitaplarında genel olarak kabul edilen hâl kategorileri şunlardır:

a) Yalın Hâl/Yalın Durum: Türkçe sözcükler için adın herhangi bir sonek almamış, yalın olduğu durumdur (Aksan, 2007: 91).

b) Yükleme/Belirtme/Nesne Hâli/Belirtme Durumu: Özellikle tümleçle yüklem arasındaki ilişki açısından önemli olan bu durum, Türkçede adın gösterdiği şeyin belli bir nesne, bilinen bir varlık olduğunu da açıklamaya yarar (Aksan, 2007: 91).

c) Yönelme/Yaklaşma/Hedef Hâli/Yönelme Durumu: Adla gösterilen nesneye, varlığa bir yönelme gösterir (Aksan, 2007: 91).

d) Bulunma Hâli/Kalma Durumu: Adla gösterilen nesnenin içinde olma, üzerinde bulunma durumudur (Aksan, 2007: 91).

e) Ayrılma/Uzaklaşma Hâli/Çıkma Durumu: Adla gösterilen nesneden çıkma, ayrılma belirten durum olmakla birlikte başka anlamların da dile getirilmesinde kullanılır (Aksan, 2007: 91).

f) İlgi Hâli/ Tamlayan Durumu: Bu durum, adın başka bir kavramla ilişkisini bağlantısını anlatır (Aksan, 2007: 92).

g) Vasıta Hâli/Araçlık Durum: Adın belirttiği nesnenin bir araç olarak kullanıldığını tümcede anlatılan işin gerçekleşmesinde adın belirttiği nesneden yararlandığını gösterir (Aksan, 2007: 93).

Türkçede kullanılan hâl ekleri Eski Türkçeden günümüze bazı ses değişiklikleri dışında genelde aynı işlevde kullanılmıştır. Bu durumla beraber kimi ekler ise dilin farklı lehçelerinde işlevini kaybetmiş veya farklı işlevlerde kullanılmıştır. Mesela Eski Türkçe vasıta durum eki olan +n Türkiye Türkçesinde bu işlevi *ile* edatına bırakmıştır. +n vasıta durum eki bazı kalıplaşmış kelimelerde görülmektedir: *yazın, öğleyin, kışın, yayan*.

Hâl ekleri, cümlede yüklem durumunu belirten eklerdir. Bu nedenle cümlede hâl ekinin kullanılmaması veya yanlış kullanımı anlam bozukluğuna ya da eksikliğine sebep olmaktadır. Ancak Eski Anadolu Türkçesinde özellikle belirtme hâl ekinin kullanılmadığı örnekler oldukça yaygındır. Eski Türkçede 3. şahıs iyelik ekinin sonra gelen (I)+n+(I) ekinin düşürülmesi araştırmacılar tarafından farklı yorumlanmıştır. Kimi araştırmacılar +I belirtme hâl ekinin düşürülmesinin bir dil özelliği olduğunu ifade ederken, kimi araştırmacılar ise bahsedilen yapıdaki belirtme hâl ekinin +n olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konu hakkındaki görüşler “Belirtme Hâli” başlığında verilmiştir.

Hazırlanan çalışmada Eski Anadolu Türkçesi döneminin manzum eserlerinde düşürülen hâl ekleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Hâl ekinin vezin gereği düşürüldüğü örnekler tespit edilirken aynı eserde ekin kullanıldığı örneklerin de bulunması dikkate alınmıştır. Ayrıca taranacak eserler belirlenirken Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini gösteren manzum eserler seçilmiştir. Eserin yazıldığı yüzyıl da göz önünde bulundurulmuştur.

Belirtme/Yükleme/Nesne Hâli

Eski Türkçeden beri cümlelerin belirtme veya nesne durumu eki kullanılmaktadır. Eski Türkçede sıklıkla +(X)g/ +(X)ğ ve zamir çekiminden sonra gelen +nI (Gabain, 2003: 64) biçiminde görülen bu biçimbirim Eski Anadolu Türkçesinde de farklı biçimlerle kullanılmaya devam etmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan belirtme hâl eklerinin kökeni için özellikle de +n eki için farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Faruk Kadri Timurtaş *Eski Türkiye Türkçesi* adlı çalışmasında Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde iki türlü belirtme ekinin bahsetmiştir (Timurtaş, 2005: 87). İsmi yalın durumuna getirilen +i/+i ekinin Eski Türkçedeki +(i)g/+(i)ğ ekindeki g’lerin düşmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir.(müşkülüm+i, biz+i) Eski Türkçede bütün iyelik eklerinden sonra kullanılan +n ekinin ise metinlerde sadece 3. şahıs iyelik ekinin sonra kullanıldığını belirtmiş (kapusu+n, yüzi+n, bitürmedüğü+n), zamirlerden sonra gelen +nI ekinin ise Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmadığını (15. yüzyıl) ifade etmiştir (Timurtaş, 2005: 87). Ayrıca belirtme ekinin Eski Anadolu Türkçesinde az kullanıldığını ifade eden araştırmacılara bu ekin biçim olarak kullanılmasa da anlam bakımından belirli olduğunu söylemiştir (*cigerüm yakdı, elüm tutğıl, elüñ yu-*) (Timurtaş, 2005: 88).

Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* adlı çalışmasında bu dönemde kullanılan üç şekilden bahsetmiştir:

+(y)I ekinin Eski Türkçedeki +(I)G ekinin geldiği bilgisinin tekrar araştırılması gerektiğini Mustafa Canpolat’a dayandırarak ifade etmiştir (Gülsevin, 2011: 31). Zira Mustafa Canpolat, +(I)G ekindeki g’nin erimesiyle bu ekin meydana gelmesi durumunda ekin ünlüsünün yuvarlak olması gerektiğine işaret etmiştir.

Gülsevin, Eski Türkçede yalnızca zamirlere gelen +nI ekinin dönemin ilk eserlerinde kullanıldığını belirtmiştir. (*altun kümüş+ni, cānum+nı*) Üçüncü biçimbirim ise eksiz biçimbirimdir. Gülsevin ayrıca pek çok kaynakta belirtme hâl eki olarak gösterilen +(s)I+n üçüncü şahıs iyelik ekindeki +n’yi iyelik ekleri bahsine aldığını, bu kullanımların da eksiz biçimbirimde (*kamusu+n, ağzı+n*) değerlendirildiğini de not etmiştir (Gülsevin, 2011:34).

Mustafa Özkan da Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan belirtme hâl eklerinden bahsetmiş, Eski Türkçedeki +ığ/+uğ/+üğ/+ig ekinin g’lerinin düşmesiyle geriye kalan yardımcı ünlünün ekin görevini üstlendiğini belirtmiştir. Ekin bu dönemde düz ünlülü olmasını da 3. şahıs iyelik ekinin yazımına bağlamıştır (Özkan, 2013: 115). Özkan ayrıca Eski Türkçede zamirlerden sonra gelen +nI ve 3. şahıs iyelik eklerinden sonra gelen +n eklerinin de bu dönemde kullanıldığını ancak +nI ekinin zamanla kullanımdan düştüğünü ifade etmiştir. Bu biçimbirimlerin yanında özellikle manzum metinlerde belirtme hâl ekinin eksiz olduğunu Faruk Kadri Timurtaş’a atıfta bulunarak belirtmiştir (Özkan, 2013: 115).

Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan belirtme hâl ekleri ve kökeni ile ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Özellikle 3. şahıs iyelik ekinin sonra gelen +n ekinin belirtme eki mi yoksa zamir n’si mi olduğu ya da başka bir ek mi olduğu konusu ise ayrıca tartışma konusudur. Gürer Gülsevin, adı daha

önce de geçen çalışmasında +n ekinin 3. şahıs iyelik ekine dâhil olduğunu¹, belirtme hâlinin düşebildiğini ifade ederek şöyle örneklendirmiştir: *ad+um+ı 'aql+uñ+ı, yol+ın+ı; eteg+üm+ø tut-, eteg+üñ+ø tut-, eteg+in+ø tut-*

Taradığımız eserlerde belirtme hâl ekinin düşürüldüğü örnekler oldukça fazladır. Bu eserlerde +n ekinden sonra +I ekinin düşürüldüğü örnekler alınırken eserde +I ekinin kullanıldığı örneklerin bulunmasına dikkat edilmiştir.

Güder-iken kızularım tağılır
Arasında körpe **kuzum** kırd alır (YZ 47)

[Güderken kızularım dağılır, (onların) arasında bulunan körpe kuzumu kırt alır]

Zeliḥā eydür néçe tevbe kılayım
'Işkıla boğduñ **cānum** al öleyim (YZ 567)

[Zeliha der ki: Nasıl tövbe kılayım, aşkınla boğdun canımı al öleyim]

Tanışuban eytdiler n'étmek gerek
Dér Yahūda **baş** terk étmek gerek (YZ 1175)

[Birbirlerine danışarak dediler ki: Ne yapmak lazım, Yahuda dedi ki: (Tek) başına bırakalım]

Bu **hüsn** ile Yūsuf-ı Mısrīde görmedüm
Gördüm şu bir zariḫi kim 'Oşmān ilindedür (ADD 294)

[Bu güzelliği Mısırlı Yusuf'da (dahi) görmedim, Şu zarif (kişiyi) Osmanlı ülkesinde gördüm]

Kimisi ol yol için terk itdi **māl**
Kimisi ol 'ışka öldürdi 'ayāl (GR 326)

[Kimisi onun yolunda malı terk etti kimisi bu sevdaya çoluk çocuğu öldürdü]

Görmedüğüm bilmedüğüm eytmeyem
Elüm irmez işe da 'vı itmeyem (GR 4326)

[Görmediğimi bilmediğimi söylemeyeyim, gücümün yetmeyeceği işe kalkışmayayım.]

Tut **sözüm** iy cān kııl nefse devā
Ya'nı yüri var kııl ter-i hevā (CC 426)

[Ey dinleyici! Sözümü dinle nefsin iyileştir, yani yürüyüp temiz hava al]

Şāmiḥaātı 'arza evtād eyledi
Yiryüzin anlarla ābād eyledi (CC 13)

[Yükseliği genişliğe direklerle denkleştirdi ve yeryüzünü onlarla imar etti]

Bir perî turup pür étđi **zer kadeḫ**

¹ Bu konu hakkında ayrıca bkz. Gemalmaz, Efrasiyap (1996). "Türkçede İsim Tamlamalarında Derin Yapı", Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.4, s.165-172.

Sunuban d r  am gid p gels n fera  (DL 9/1)

[Bir peri aya a kalkıp altın kadehi doldurdu, gam gitsin ferahlık gelsin diyerek sundu]

H k-i p y n  pmege emr eylese   ukr neye
C n virem ba  oynayam d rd k p idem zerni ar (SK 198a/4)

[ uk r i in aya ının tozunu  pmeyi emretsen, can vereyim, d rt k p altın da ıtayım]

Ka dı bu yoldan  ıkara  zini
H k unıda g rse ‘avrat y zini (SK 202b/9)

[Amacı kendisini yoldan  ıkartmak, kadının y z n  g r nce Allah’ı unutturmak]

Di  r ‘aklu nı ba u na **g z n** a 
Bu halkı kimseye eyleme muht c (  T 664)

[Aklını ba ına topla g z n  a , bu halkı kimseye muhta  etme]

Kes p **ba ın**  ıkardılar **derisin**
Hel k eylediler ol dem ** erisin** (  T 681)

[Ba ını kesip derisini y zd ler ve o zaman ordusunu helak ettiler.]

Kara bahtına  ok karanur idi
Giderdi **ta  u ta ** y ren r idi (SN 189-7)

[K t  kaderine  ok  z l yordu, gidip da ı ta ı geziyordu.]

Eger sen biz m **ka gumuz** y yesin
 u s z kim yarar te riye d yesin (SN 316-13)

[E er sen de bizim endi emizi payla ıyorsan, Allah’a i e yarayacak dualar etmelisin.]

Kimden kime varayın **a v l m** s ylemege
S z m kime diyeyin s zden lis ndan f ri  (YE 126-1)

[(Ben) halimi anlatmaya kimlere gideyim, konu maktan vazge mi ken s z m  kime s yleyeyim.]

G k perdelerin a alar **ey ** yavuzdan se eler
Ol dem kancaru ka alar ba  kurtarası yir gerek (YE, 138-3)

[G k perdelerini a ınlar, iyiyi k t den ayırınsınlar, O anda ba ını kurtarmak i in nereye gitsinler]

Degme kerret ki  evk ile karvar
Topra ın bile g t r r harv r ( H 96)

[Arpayı istekle tuttu u her defasında topra ını da e ek y k yle ( ok a) g t rd ]

Ne **y k m** bir nefes giderici var

Ne biraz çekmegine yarıcı var (ŞH 114)

[Ne yükümü kaldıracak halim var ne de taşımama biraz yardım eden yardımcı var]

Var ise zātuñda fikr ü itibār
Sözümü diñle **sözün** kıl ihtisār (AHİ 895)

[Eğer sen anlayışlı ve saygın biri isen sözümü dinle sözünü çok uzatma]

Yönelme Hâli

Eski Anadolu Türkçesinde yönelme hâli, Eski Türkçe +KA/+GA eklerindeki K>G seslerinin yutulmasıyla +(y)A biçimindedir (Gülsevin, 2011:39). Günümüz Türkiye Türkçesinde de bu biçimiyle kullanılmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinin manzum eserlerinde belirtme hâli kadar sık olmasa da yönelme hâlinin de düşürüldüğü örnekler bulunmaktadır:

Yūsuf'ı bıraktılar derin **kuyu**
Kesdiler urğanını ölsün deyü (YZ 101)

[Yusuf'u derin kuyuya atıp bağlı olduğu urganı da ölsün diye kestiler.]

Döndi Ya'küb **oğlanların** söyledi
Mışruñ issi sizüñile n'eyledi (YZ 1003)

[Yakup oğlanlarına dönerek: Mısır azizi sizinle ne yaptı? dedi.]

Ol gice kim ol Rasül bindi **buraq**
'Arş anuñ na'linine aldı turaq (GR 156)

[O gece peygamber Burak (atına) binince yeryüzü onun nalını yurt edindi.]

Kızardı göz gibi nār-ı gam-ı fūrkatde ey Bākī
Derūnum **hālın** ağlar dide-i hūn-bārdur dāgum (BD G335-5)

[Ey Baki! Ruhum ayrılık acısının ateşinde göz gibi kızardı, haline ağlar, yaram kan saçan bir gözdür]

Vara toğrı **yol** eğriye şapmaya
Duta haqqı vü bātıla tapmaya (SN 6-14)

[Doğru yola varsın, yanlışa gitmesin; hak olanı tercih etsin, batıla inanmasın.]

Giderdi yüzün tütuban Allāha
Çü erişdi kim **sidretü'l-müntehā** (SN 12-7)

[Allah'a yönelerek gitti ve sidretü'l müntehaya erişti.]

Bu beñzer sözi āşikār eyledi
İşidicegez aña kār eyledi (SN 318-3)

[Buna benzer sözleri açıkladı; (o) da duyunca onları yerine getirdi.]

İlgi Hâli

Eski Anadolu Türkçesinde ilgi eki, ünsüzle biten isimlerde +Uñ, ünlüyle biten isimlerde ise +nUñ biçimindedir. Türkçede ilgi ekinin kullanılmadığı isim tamlamaları belirtisiz isim tamlaması olarak adlandırılmaktadır. Özellikle tür adı veya genel adlandırmalarda belirtisiz isim tamlaması sıkça tercih edilmektedir: *okul çantası, sokak satıcısı, el mankeni*.

Eski Türkçede de bu kullanım görülmektedir. Hatta tamlanan ögenin de eksiz olduğu örnekler mevcuttur: *Türk kağan, kırkız bodun, kağan at*. Hatice Şirin özellikle her iki ögenin de eksiz olduğu örneklerle dikkat çekmiş ve bu örneklerin B.S. Adams'ın yazıtlardaki isim tamlaması kuruluşu hakkındaki çalışmasında yer alan isim tamlaması gruplarındaki IV. gruba dâhil olduğunu belirtmiştir. Türkiye Türkçesinde bu tarz örneklerin bulunmadığına da değinerek *akıllı çocuk, sarışın bebek* gibi kullanımların ad değil sıfat tamlaması olduğunu ifade etmiştir (Şirin, 2019: 67).

Şirin, ayrıca Eski Türkçede daha çok unvan adları, yıl adları, etnonim+kağan/bodun ve yer adlarında genellikle eksiz olarak kurulmuş bu yapıların ilerleyen dönemlerde yerini ekli yapılara bıraktığını söylemektedir (Şirin, 2019: 68).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde her ikisi eksiz isim tamlaması örnekleri az da olsa bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde ise ilgi hâli sıfır biçimbirim olan örnekler verilmiştir. İlgi ekinin düştüğü yerler genellikle iyelik eki alan tamlayanlardır.

Rahmeti deryāsına pāyān[ı] yoğ
Andan özge [bu] 'āleme sultān yoğ (DL 1-3)

[*Rahmetinin* denizine bir sınır yok, Ondan başka bu āleme sultan yok]

Rūze āğāz eyledüm édūñ sema'
Gerçi **söz** çoğı vérür başa şudā' (DL 5-1)

[*Anlatmaya başladım beni dinleyin ama (unutmayın) sözün* fazlası baş ağrısı yapar.]

Gamzeñ oğına karşı dutar gögsini kalkan
Her cān ki **kaşuñ** yayına kurbāna gelüpdür (ADD 52-5)

[*Gamzenin* okuna karşı göğsünü kalkan yapar, her can kaşının yayına feda olur.]

Ayağūñ toprağın nergis gözine tütüyā eyler
Nesim-i şubh eger bāğa getürürse gubār andan (ADD 2-12)

[*Eğer sabah rüzgârı ondan toprağı alıp bāğa taşırrsa nergis de ayağının* tozunu gözüne sürme yapar.]

Vardılar avlayu birin tıtdılar
Kanı **ağzı** yöresine sürdiler (YZ 153)

[*Varıp avlayarak birini yakaladılar, kanını ağzının* etrafına sürdüler.]

Cānum arzūsı vü **göñlüm** yemişi
Bünyāmīnüm ey görünmeyen eşi (YZ 1221)

[*Canımın* arzusu ve gönlümün meyvesi, eşi olmayan Bünyamin'im]

Yüzüñ şuyını dökme ayrığ yére
Beni oda yandurmağıl éy sere (SN 215)

[*Yüzünün* suyunu başka yere dökme (başkasına yalvarma), beni ateşe atma]

Eliyile 'aklı evini yıkar
Ayağıla **dîni** diregin kaçkar (SN 16-11)

[Eliyle aklının evini yıkar (aklı gider); ayakla dininin direğini tekmeler (dinden çıkar)]

Dost senüñ 'ışkuñ okı key katı taşdan geçer
'İşkuña düşen 'aşık cāmıla başdan geçer (YE 70-1)

[Ey dost! Aşkın okı çok sert taşdan (bile) geçer, aşkına düşen aşık canından vazgeçer]

Ƙanā'ati yār idin uyma **nefs** dilegine
İresin haķıķate yirüñ bulduñ tur indi (YE 383-3)

[Nefsın isteklerine uyma olanla yetin; (Bu şekilde doğru yola erersin; ulaştığında da orada dur.)]

Hikmeti bahırına cāmuñ eyle ğark
İtmegil kibr ü riyā vü 'ucb u zerķ (AHİ 1124)

[Hikmetinin denizine kadehini daldır; büyüklenme, ikiyüzlü olma.]

İyelik Hâli/Tamlanan Hâli

Türkçe dilbilgisi kitaplarında çoğunlukla 3. tekil şahıs iyelik eki olarak kabul edilen +(s)I/(s)U eki kimi kaynaklarda 3. şahıs iyelik olarak değil tamlanan/nitelenen hâli olarak kabul edilmektedir (Gemalmaz, 1996: 166). Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin sadece düz ünlüsü kullanılmıştır. Taradığımız metinlerde tamlanan ekinin düşürüldüğü örnekler şu şekildedir:

Ol bilür gönülde gizlü rāzuñı
Luṭf üküşdür çoğa sayar azuñı (DL 2/2)

[Gönlündeki gizli arzuları o bilir; lutfu çoktur, az (sevabını) çok sayar.]

Kimi fāriğdür fenādan **kār** yok
Kimi bülbül-veş öter gül-zārı yok (DL 6/2)

[Kimi dünyadan el çekmiştir işi (kazancı) yoktur; kimisi ise bülbül gibi ötüp durur ama gül bahçesi yoktur.]

Ne söze uyar ne ḥod **rahm** var
Kümesüñ kıılır oloķ dem tārumār (DL 4/7)

[Ne sözünde durur, ne de kendisinin merhameti vardır; evini darmadağın eder.]

Beñleri Hindü saçı müşk-i Ḥoten
Lebler yāķūt dişi dürr-i 'Aden (DL 9/3)

[Benleri hoş saçı Hoten miski (gibi güzel kokulu) dudakları yakut (kırmızısı) dişi Aden incisi (gibi)]

Başlayup ğulgule her mürĝ-ı hevā

Herbir eyler bir maqāmında şadā (ADD 7/9)

[Havada uçan kuşların her biri kendi makamında dalga dalga ötmeye başladı.]

Ger **fazl** olursa hoş yoğ ise bizde nesne yok
Beñzer ki destigir ola haqqıñ 'ināyeti (ADD 13/11)

[Eğer (bize) **lutfu** olursa iyi yoksa bizde hiçbir şey yok; Allah'ın **lutfu** yardımcı olsun.]

Cūşa gelmiş kāmusu harket kılar
Kim durur u **kim** gider **kim** gelür (GR 6b/5)

[Hepsi heyecanlanıp bir şeyler yapar; kimi bekler kimi gider kimi gelir.]

Kāmusına eytdi Yūsuf gel bérü
Ķul² kimüñsiz söyleñüz ikrār vérü (YZ 1411)

[Yusuf hepsine yakına gelin diyerek: Kimin **kulusunuz**, kararınızı verip söyleyin.]

Eytdiler **Ķul**³ senüñüz eşit bizi
Yūsuf eydür étdüm āzād sizi kāmı (YZ 1413)

[Duy bizi ki senin **kulunuz**, dediler. Yusuf da hepinizi serbest bıraktım dedi.]

Vasıta Hâli

Eski Anadolu Türkçesinde vasıta durumu bildiren biçimbirim +(y)IIA ekidir. Bu ek Eski Türkçedeki *ile* edatının ekleşmiş biçimidir. Edat, il- “iliştirmek, eklemek” fiiline –e zarf-fiil ekinin eklenmesiyle oluşmuştur (Korkmaz, 2009: 1057). Eski Türkçede “birle” biçiminde olan bir diğer edat da (<bir+le) Eski Anadolu Türkçesinde “bile” biçiminde kullanılmaktadır. Her iki edat da “birliktelik, beraberlik” işlevinde kullanılmaktadır. Zeynep Korkmaz “ile” edatının ses kaynaşmasıyla çoğu zaman ekleştiğini belirterek bu biçimbirimin edat olmaktan çıkıp ad durum ekine dönüştüğünü belirtmiştir. (Korkmaz, 2009: 1059).

Cānumuz tolu-y-ıdı haq **sevgüsü**
Göñlümüzde yoğ-ıdı nefis kayğusu (GR 1129)

[Göñlümüz Allah sevgisiyle doluydu, içimizde nefsi istekler yoktu.]

Ulu giçi sini sever sini ister sözün söyler
Güneş gibi yüzüñ toğar kāmı 'alem **nuruñ** tolar (SV.5) (Gülsevin, 2011:70)

[Büyük küçük herkes seni sever seni ister ve senden bahseder; yüzün güneş gibi doğup tüm âlemi **nurla** doldurur]

Bulunma Hâli

Eski Anadolu Türkçesinde bulunma hâlini belirten ek diğer dönemlerdekine benzer biçimde +dA biçimbirimidir. Bulunma hâlinin cümledeki anlam etkisinin yoğunluğundan olsa gerek manzum

² Bu örnekte 2. teklik şahıs iyelik eki düşürülmüştür.

³ Bu örnekte 2. teklik şahıs iyelik eki düşürülmüştür.

metinlerde düşürüldüğü örnekler çok azdır. Mensur eserlerde de az da olsa kullanıldığı örnekler olmuştur. Bu örneklerde de tercümenin etkisinden bahsetmek gerekir.

Neçe veled halk için birkaç 'aşj için
Yıl onik'ay ağlayup yalvara sen teñriyi (SV.10) (Gülsevin, 2011:70)

[Nice kişi halk için birkaç isyankâr için yılda on iki ay sana (Tanrıya) ağlayarak yalvarsın)]

Mülâzım şahâbî dahı niçe yüz
Nite kim ayuñ çevresin ılduz (SN 13-6)

[Sadık dostlar ve nice yüzler, sanki ayın etrafındaki yıldızlar (gibiymi.)]

Ayrılma Hâli

Taradığımız metinlerde ayrılma hâli ekinin düşürüldüğü örneklere rastlanılmamıştır. Bu durumun, tıpkı bulunma hâlinde olduğu gibi cümlede anlam etkisinin fazla olması sebebiyle meydana geldiği düşünülmektedir. Mensur eserlerde de yazılmadığı örnekler oldukça azdır.

4. SONUÇ

Türkçenin ilk dönemlerinden beri işlek olarak kullanılan hâl ekleri günümüzde de kullanım alanını daha genişleterek (kimi zaman kalıplaşarak) dilin etkili ve doğru kullanılmasında rol oynamaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde de hâl ekleri ses ve şekil açısından kimi farklılıklar görülsede sıkça kullanılmıştır. Günümüzde olduğu gibi bu yeni yazı dilinde de hâl ekleri kimi zaman farklı işlevlerde kullanılmış kimi zaman ise manzum eserlerde vezin gereği düşürülmüştür. Çalışmada dönemin belli başlı manzum eserleri taranmış ve vezin gereği düşürülen hâl ekleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Taranan eserlerden hareketle şunlar söylenebilir:

- Eserlerde en çok ve hatta kolayca düşürülen biçimbirim olarak belirtme hâli karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu biçimbirimin düşürülmesinin sadece vezin gereği olduğunu söylemek doğru değildir. Dönemin bir dil özelliği olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zira manzum eserlerde gördüğümüz bu eksilteli kullanımlar mensur eserlerde de aynı sıklıkta görülmektedir. Bu özellik günümüzde Anadolu ağızlarında da devam etmektedir.
- Taranan eserlerde ayrılma/çıkma hâli ekinin düşürüldüğü örneğe rastlanılmamıştır. Bulunma hâlinin örneği de çok azdır. Sadece Eski Anadolu Türkçesi döneminde değil diğer dönemlerde de bu eklerin kullanılmadığı eksilteli yapılar çok azdır. Bu durum için bulunma ve ayrılma ekinin yüklem durumunu belirtmede diğer eklerle göre daha fazla anlam etkisi olduğu düşünülmektedir. Günümüzde de belirtme, yönelme gibi hâl eklerinde eksiltme olabilirken bulunma ve ayrılma ekinin kullanılmaması cümlede anlam bozukluğuna sebep olmaktadır.
- Belirtme hâli ekinin düşürüldüğü örnekler sadece manzum eserlerde yer almaz. Mensur eserlerde de özellikle 3.tekil şahıs iyelik ekinin sonrasına gelen belirtme hâl eki düşürülmüştür. Bu durum da ekin yazılmamasının dönemin dil özelliği olduğu görüşünü desteklemektedir.
- Taranan eserlerde belirtme hâli, yönelme hâli ve ilgi hâlinin çalışmamızda yer alanlar dışında da örnekleri bulunmaktadır. Dönemin diğer eserlerinde de taranan eserlere benzer kullanımlar görülmektedir.

Taranan veya Alıntı Yapılan Eserlerin Kısaltmaları

YZ: Şeyyad Hamza-Yusuf ve Zeliha

DL: Dolab-nâme-

ADD: Ahmed-i Da'i Divanı

GR: Aşık Paşa Garib-nâme

CC: Cinānü'l-Cenān

SK: Süleyman-nâme-i Kebir

SN: Süheyl ü Nev-bahar

ŞH: Şeyhî Har-nâme

ŞŞT: Şerifi Şehnâme Tercümesi

YE: Yunus Emre Divan ve Risaletu'n-Nushiyye

BD: Bâkî Divanı

SV: Sultan Veled Manzumeler

AHİ: Ahmedî İskendernâme

REFERENCES/KAYNAKLAR

- AKSAN, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yayınları.
- AKSU, R. (2016). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr (10.cilt) İnceleme-Metin-Dizin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKSU, R. (2023). *La'li Dolâb-nâme (Metin-Açıklamalar-Dizin-Tıpkıbasım)*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- AVCI, İ. (2014). *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâmesi*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- CİN, A. (2012). *Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahar*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- EFENDİOĞLU, S. (2013), *Cinânü'l-Cenân*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- GABAİN, A. V. (2003). *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 532.
- GEMALMAZ, E. (1996). "Türkçede İsim Tamlamalarında Derin Yapı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s.165-172.
- GÜLSEVİN, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÖKTEKİN, K. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- KÜÇÜK, S. (2011). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Ankara: TDK Yayınları.
- KÜLTÜRAL, Z., BEYRELİ L. (1999). *Şerîfî Şehnâme Çevirisi I-II-III-IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MANSUROĞLU, M. (1988). "Eski Osmanlıca", *Tarihî Türk Şiveleri*, Mehmet Akalın, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 73
- ÖZKAN, M. (2013). *Türk Dilinin Gelişim Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- ÖZMEN, M. (2001) *Ahmed-i Da'î Divanı I-II*, Ankara: TDK Yayınları.
- ŞİRİN, H. (2019). *Kül Tigin Yazıtı Notlar*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- TAŞ, İ. (2008) *Yusuf ve Zeliha*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 42.
- TATÇI, M. (2005). *Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, Sahhaflar Kitap Sarayı Divanlar Serisi: 3
- TİMURTAŞ, F. K. (1971). *Şeyhî'nin Har-nâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:1629 (<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/KITAP/206500.pdf>)
- TİMURTAŞ, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YAVUZ, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme I-1/I-2/II-1/II-2*, Ankara: TDK Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The Old Anatolian Turkish period defines a period when the Turkish language had a new written language. In this new written language, which was formed on the basis of Oghuz dialectal features, orthography is not yet regular. In addition to the irregularity of spelling, there is no regularity in terms of sound and morphological features. Issues such as double spellings in the works written in this period and differences in the affixes used became regular with the standardization of the written language.

Case suffixes are morphemes that indicate the state of the predicate in Turkish language as in all languages. Some of these suffixes, which are frequently used in every period of Turkish language, are sometimes dropped. Not using or dropping the suffix may be due to some reasons. In Old Anatolian Turkish, the predicate suffix is often diminutive. In manzum works, it can be thought that such a reduction was made to fit the meter. However, the fact that the same usage is also found in prose texts suggests that the aforementioned reduction is a language feature.

Incorrect use or lack of case suffixes in sentences leads to poor expression. For this reason, the suffixes dropped due to meter in verse works written in the Old Anatolian Turkish period are striking. For this reason, the verse works of the period were scanned and the dropped suffixes were tried to be determined. With the examples given, it was aimed to reveal the effect of the use of affixes in sentences. It was paid attention that the scanned works were texts that reveal the language features of the period. There are also examples where dropped affixes are used in the texts. The fact that there are examples in which the suffix is both used and dropped suggests that this reduction is due to prosody.

As a result of the study, it was determined that some of the case suffixes used in verse works written in the Old Anatolian Turkish period were frequently dropped, while there were no examples where some suffixes were reduced. Examples in which the predicate case suffix is dropped are found in almost all verse works. However, there are very few examples where the state of being suffix is dropped. There is no example where the disjunctive case suffix is dropped. This is due to the fact that state suffixes such as presence, orientation and disjunction have a greater impact on the meaning of the sentence. In some examples, the dropping of the suffix is related to the use of language. For example, the directional case suffix is used with the preposition dek. However, it has been used with the directional suffix in later periods. For this reason, it can sometimes be used without the directional suffix. The fact that prose works are also used without suffixes shows that the situation mentioned is a language feature of the period.

With this study, it is aimed to exemplify the use of language in Old Anatolian Turkish, one of the historical periods of Turkish language in which a new written language was formed.